

УДК 37.046:37.036(477)

С. В. Лісова,

доктор педагогічних наук, професор, директор Інституту педагогічної освіти
(Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янука, м. Рівне)

ЕСТЕТИЧНА КУЛЬТУРА ОСОБИСТОСТІ ЯК СКЛАДОВА ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ В СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

У статті обґрунтовано необхідність цілеспрямованого формування естетичної культури особистості як складової підготовки майбутнього фахівця; особливостей прояву естетичної культури особистості в різних сферах життєдіяльності; критеріїв культурної розвиненості особистості. Дослідження проблеми естетичного розвитку особистості ґрунтується на визначенні теоретико-методологічних та методичних засад його здійснення в системі професійної освіти.

Вирішувати завдання нового етапу розвитку суспільства може лише якісно нова система, що спрямована на розкриття сутнісних сил людини. Саме в цьому зв'язку для сучасної освіти характерним є процес її гуманітаризації, що в загальному значенні є стратегічною програмою усієї освітньої політики, а більш конкретно є особливою педагогічною "тактикою", що має свою специфіку залежно від професійної спеціалізації навчального закладу.

Потужним регулятором сучасного виробництва, як відомо, є ринок товарів, який ставить усе більш жорсткі вимоги щодо їх якості. Успішно конкурувати на цьому ринку може лише та продукція, яка є практичною, зручною, надійною в користуванні, а крім того – ще й естетично привабливою. Це закономірно викликає необхідність підвищення рівня художньо-естетичного розвитку самого виробника та надає йому не тільки особистісного, а й економічного значення, перетворює на важливий чинник підвищення ефективності та рентабельності підприємства, на якому він працює, динамічного розвитку виробничої галузі й взагалі – промисловості та економіки в нашій країні. Отже, піднесення рівня естетичного розвитку сучасного фахівця стає сьогодні важливим і перспективним напрямом його професійної підготовки.

Метою даної публікації є обґрунтування необхідності цілеспрямованого формування естетичної культури особистості як складової підготовки майбутнього фахівця; особливостей прояву естетичної культури особистості в різних сферах життєдіяльності; критеріїв культурної розвиненості особистості.

У вітчизняній педагогіці нагальним завданням є питання про необхідність систематизації знань, виявлення його головних і другорядних компонентів, того, що має фундаментальне значення, і того, що пов'язане з рішенням окремих, конкретних завдань. Підвищення рівня освіти є однією з найважливіших тенденцій її реформування, забезпечуючи наступність різних форм, можливість самоосвіти будь-якої людини й набуття нею знань із найрізноманітніших джерел. Проблеми художньо-естетичного розвитку особистості присвячено цілу низку наукових праць [1; 2]. Зокрема, про необхідність залучення спеціалістів різних галузей до мистецтва та художньо-творчої діяльності йдеться у працях Г. Ващенко, І. Зязюна, В. Іванова, Д. Лихачова. Обґрунтуванню ролі мистецької освіти як засобу художньо-естетичного розвитку особистості присвячено дослідження Л. Масол, Н. Миропольської, О. Олексюк, О. Рудницької, О. Ростовського, Г. Падалки, О. Щолокової та ін. Теоретичні та методичні засади використання мистецтва у формуванні професійної культури майбутніх педагогів викладені у працях В. Ковальчука, М. Лещенко, В. Орлова, В. Радкевич та ін.

Гуманітаризація освіти здійснюється шляхом збільшення переліку дисциплін гуманітарного циклу, що входять до складу конкретної освітньої моделі, а також шляхом виявлення гуманітарних складових усіх предметів, впровадження педагогічних технологій, спрямованих на естетизацію освітнього процесу. Професійні заклади освіти через скорочення в них суспільно-гуманітарних дисциплін взагалі у своїй більшості "випадають" із системи загальної мистецької освіти, яка охоплює дошкільні, позашкільні, середні загальноосвітні, середні спеціалізовані та вищі мистецькі й немистецькі навчальні заклади. Таким чином, у ПТНЗ фактично не діє принцип наступності мистецької освіти. Вона існує в них або як професійно орієнтований компонент спеціальної підготовки або лише в межах позанавчальної культурно-мистецької діяльності, естетичного виховання [2].

Потреба у красі професійної діяльності формується й розвивається в діяльнісних стосунках людини з відповідним предметом. Виділяючи естетизацію як окремий компонент процесу формування потреби у красі праці, ми розглядаємо її як спосіб педагогічного впливу. Сутність даного способу полягає в такому педагогічному впливі на трудову діяльність студентів, у результаті якого вона могла б перетворитися в об'єктивну естетичну цінність, стати формою, засобом і необхідною умовою підвищення ефективності означеного процесу [3].

Важливим результатом підготовки фахівця в системі професійної освіти є не стільки сформована система знань, умінь й узагальнених способів виконання професійних функцій, скільки професійно орієнтована особистість, здатна до самореалізації.

З'ясування цих питань дозволяє охопити коло явищ, окреслених поняттям "естетична культура особистості", виявити ті сторони, грані й властивості особистості, які визначають її культуру, порушити питання про критерії культурної розвиненості людини й підійти до визначення поняття "естетична культура особистості". Залучення конкретної особистості до цінностей, їхнього створення, споживання, збереження й розповсюдження – неодмінна умова формування загальної й естетичної культури кожної людини. Дослідження проблеми естетичного розвитку особистості ґрунтується на визначенні теоретико-методологічних та методичних засад його здійснення у системі професійної освіти.

Фундаментальною основою цього є загальнонаукова методологія: положення культурологічного, аксіологічного, особистісного, діяльнісного, креативного й системного підходів; висновки філософії та естетики щодо діалектичного взаємозв'язку змісту й форми; цілісності картини світу; єдності свідомості і діяльності, потенційного та актуального в розвитку особистості; співвідношення раціонального та емоційно-почуттєвого, індивідуального, особливого й загального тощо.

Конкретно-науковою методологією стали: концепції розвитку професійно-технічної (професійної), професійно-художньої освіти та естетичного виховання в Україні, Національна державна комплексна програма естетичного виховання, теоретичні положення філософії, соціології, психології та педагогіки мистецтва [4].

У ході аналізу впливу мистецької освіти та художньо-естетичного виховання на естетичний розвиток особистості в системі професійної освіти враховувалися багатокomпонентність цієї системи і специфіка мистецької освіти, яка є важливою складовою дошкільного і позашкільного виховання, загальної та професійної освіти й може, відповідно, мати загальний та професійний рівні.

Рівень естетичної культури особистості змінюється залежно від індивідуального розвитку, формування й задоволення естетичних потреб, інтересів і смаків молоді. Формування естетичних відносин й естетичної діяльності у всіх проявах (праця, спілкування, релігія, ставлення до природи) сприяє розвитку духовного світу, тобто є засобом всебічного розвитку особистості.

Особистісна дозрілість молодого фахівця, стійкість його професійної відповідності формується за наступними показниками:

- висока конкурентноздатність фахівця в умовах гострої боротьби працівників усіх рівнів за робоче місце, за якість продукції;
- професійна інтуїція, що дозволяє працювати творчо, реалізуючи у трудовому процесі усі елементи естетичної культури;
- здатність до осмисленої оцінки різних явищ життя, з якими стикаються молоді люди у період власного вікового психологічного й соціокультурного розвитку;
- уміння бачити в навчальних предметах не тільки стандартизовані положення, ідеї й вузько наукові зв'язки, але значущість їхнього загальнокультурного змісту;
- попередження можливих труднощів формування естетичної культури на особистісному, груповому, а також загальнодержавному рівнях.

Оскільки сьогодні освіта стає особистісно-орієнтованою, на перший план виступає особистість студента. Культура молодого фахівця не абстрактний стан його душі, вигляду, дій. Оптимальний шлях формування естетичної культури студентів – акцентування питань історії мистецтва, тенденцій та явищ розвитку художньої культури, науки, виробництва. У колі цих проблем варто спиратися на ідею й зміст інтеграції усіх елементів культури, прагнути до того, щоб молодий фахівець завжди був затребуваний вітчизняним виробництвом як духовно багата, творчо ініціативна особистість [5]. Виникає проблема створення необхідних умов для гармонійного розвитку цілісної особистості.

Практичне рішення естетичних проблем на виробництві дозволяє по-новому підійти до формування естетичної культури й перенести центр ваги зі становлення навичок сприйняття й оцінки прекрасного на активну участь у творчості.

У повсякденному житті часто вживаються поняття "культура виробництва", "культура праці". У найбільш загальному значенні під цим розуміють відповідну організацію праці, творче відношення до справи, прагнення працювати відповідно до найвищих вимог часу.

Естетична культура особистості багато в чому залежить від форм і методів, що сприяють цілеспрямованому розвитку ставлення людини до навколишнього світу й мистецтва. Особливе місце в цій галузі знань посідають роботи видатних педагогів А. С. Макаренка, В. А. Сухомлинського, К. Д. Ушинського.

Під естетичною культурою ми розуміємо інтегральну якість особистості, що складається з когнітивного, емотивного й поведінкового компонентів та надає можливість творчої самореалізації людини за законами краси відповідно до висоти духовно-моральних ідеалів.

Педагогічна діяльність у широкому значенні є усвідомлений процес залучення людини до культури, здійснювана професійно й самодіяльно в спеціально створених для цього установах й у сімейному побуті, у дружнім спілкуванні, у всіх сферах практичної взаємодії людей.

Найважливішою стороною педагогічної діяльності є естетичне виховання як цілеспрямоване формування установки на певний, людський рівень практичної діяльності. Підсумковою метою естетичного виховання виступає становлення естетичної культури особистості.

Педагогічна логіка формування естетичної культури полягає в тому, щоб показати, як загальні закони краси проявляються в багатограних сферах людської діяльності й у мистецтві, актуалізувати закладену в людині потребу спілкування із красою.

Оскільки культура за своєю природою є естетико-художнім феноменом, у якому особливого значення набуває прагнення людини до краси, естетична культура є складовою частиною культури як сукупність естетичних цінностей, способів їхнього створення й споживання. У структуру естетичної культури входять естетична свідомість людей, естетичні елементи різних видів діяльності й естетичне виховання. Сутність естетичного виховання полягає в активному, цілеспрямованому формуванні й удосконалюванні системи естетичних потреб особистості, тієї сфери її духовного життя, що узагальнено прийнято називати естетичною культурою. Особливе місце в ній відведено художньо-естетичній діяльності людей. Поняття естетичної культури складають уявлення про красу, засоби й форми їхнього виховання й втілення.

Формування естетичної культури виявляється в багатьох аспектах, воно відбувається під впливом усієї суспільної практики. Праця, будучи вирішальною сферою людської діяльності, займає у цьому ланцюзі провідну, головну ланку. Проблема "праця й краса" має в суспільстві винятково важливе значення. Формування естетичних здібностей людини є тим масштабом, мірилом, з яким естетична свідомість підходить до оцінки краси праці, її умов і знарядь, машин і продуктів, результатів виробництва.

Красу у житті створює людина в процесі праці, а не техніка, не машина сама по собі, без участі людини. Сфера естетичної культури фахівця досить широка: робоче місце й одяг, інтер'єр виробничого приміщення, проблеми кольорів і освітлення, організації так би мовити, "служби побуту" і т.д.

У теперішній час розроблено нові концепції професійної освіти, які відкидають застарілі уявлення про зміст, методи й організаційні форми підготовки фахівців, тому що будь-яка наука значно ширше, ніж її виклад як навчального предмету.

Розглядаючи сучасний стан естетичного розвитку особистості в системі професійної освіти, можна виділити два його напрями: професіоналізуючий (в умовах професійної мистецької, мистецько-педагогічної та професійно-художньої освіти) і супутній, "фасилітуючий" (в умовах педагогічної, професійно-педагогічної та неперервної професійної освіти фахівців немистецьких спеціальностей).

У професійній мистецькій освіті художньо-естетичний розвиток особистості фактично ототожнюється із професійним. Визначальною ознакою професійної мистецької освіти є інтегративність її змісту, що реалізується в межах предметно-інтегративної моделі навчання. Завдяки цьому створюється широке й багатогранне мистецьке середовище професійної підготовки майбутнього митця, яке забезпечує різнобічність і гармонійність його художньо-естетичного та професійного розвитку.

Мистецько-педагогічна освіта спрямована на професійну підготовку майбутніх викладачів мистецьких дисциплін та художньої культури, тому її зміст інтегрує мистецьку та педагогічну складові. На відміну від професійної мистецької освіти, у якій пріоритет надається вивченню відповідного різновиду мистецтва, а педагогічна підготовка до його викладання має додатковий характер, у мистецько-педагогічній освіті основна увага приділяється педагогічній та методичній підготовці майбутнього викладача мистецьких дисциплін, а не розвиткові його виконавських умінь та навичок. Тому вплив мистецтва на розвиток особистості майбутніх педагогів спрямовується, перш за все, на виховання в них любові до мистецтва, спрямованості на прищеплення її своїм учням і формування таких педагогічних якостей, які є професійно необхідними для здійснення естетичного виховання школярів: емоційна чутливість, педагогічна уява, креативність, емпатія тощо.

Структуру естетичної культури особистості майбутнього фахівця становлять: пізнання дійсності на основі раціонального й чуттєвого сприйняття; розвиток естетичних почуттів у трудовій діяльності; всебічний естетичний розвиток особистості [6].

Естетична культура, розвиваючи самопізнання й самосвідомість, сприяє формуванню соціальної позиції, заснованої на гуманістичних цінностях, гармонізує емоційно-комунікативну сферу студентів, розширює можливості спільної творчої діяльності й спілкування.

Формування естетичної культури особистості припускає відносно самостійні підходи: особистісний, діяльнісний, культурологічний, етнопедагогічний, антропологічний, які й представляють її методологічні принципи. Вони дозволяють, по-перше, визначити її дійсні проблеми,

стратегію та основні способи їхнього розв'язання; по-друге, проаналізувати сукупність освітніх проблем й, по-третє, дозволяють у самому загальному вигляді здійснювати прогнозування.

Виходячи з вищезазначеного, можна виділити наступні показники ефективності формування естетичної культури студентів: – розуміння сутності прекрасного, мистецтва, художньої творчості; інформованість стосовно помітних явищ сучасної художньої культури; – емоційна чуйність до естетичних сторін життя, мистецтва; – уміння оцінювати художній твір у єдності змісту й форми; – уміння відрізнити справжню красу від уявної в мистецтві, поведінці, побуті; – наявність різнобічних естетичних інтересів і потреб, у тому числі індивідуальних переваг; – розвиненість тих або інших художніх здібностей, участь у художньо-творчій діяльності.

Критеріями ж сформованості естетичної потреби майбутніх фахівців є: – різнобічність і широта запитів у галузі естетики; – висока якість смаків; – сталість спілкування людини із прекрасним; – суспільно-естетична активність; – нетерпимість до потворного; – відповідність індивідуальних потреб "ідеалу прекрасного".

Отже, на основі врахування цих положень визначено провідні принципи художньо-естетичного розвитку особистості в системі неперервної професійної освіти: гуманізації, гуманітаризації, культуровідповідності та творчої спрямованості професійної освіти; особистісної, професійної і творчої зорієнтованості художньо-естетичного розвитку; неперервності й наступності мистецької освіти та художньо-естетичного виховання; інтеграції мистецьких та професійних знань; систематичності, послідовності, педагогічної доцільності, ненав'язливості й діалогічності спілкування майбутніх фахівців із мистецтвом; стимулювання їх власної художньо-естетичної активності та самостійності; врахування їх наявного рівня художньо-естетичного розвитку; опосередкованості й віддаленості в часі результатів мистецько-педагогічного впливу тощо. Це дозволило сформулювати мету естетичного розвитку особистості в системі професійної освіти, яка полягає у вдосконаленні її естетичних потреб, почуттів, смаків, суджень, поглядів, переконань, ставлень, естетичної культури та естетичного досвіду як своєрідного континууму властивостей і якостей професіонала, за допомогою яких він включається у соціокультурне і професійне середовище та набуває здатності сприймати і перетворювати дійсність за законами краси в усіх сферах діяльності

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Отич О. М. Мистецтво у змісті професійної підготовки майбутніх педагогів професійного навчання: Навч.-метод. посіб. – Полтава: ІнтерГрафіка, 2005. – 200 с.
2. Рудницька О. Педагогіка: загальна та мистецька: Навчальний посібник. – К., 2002. – 270 с.
3. Зязюн І. А. Естетичний досвід особи. – К.: Вища школа, 1976. – 174 с.
4. Зязюн І. А. Національна державна комплексна програма естетичного виховання // Рідна школа. – 1995. – № 12. – С. 29-52.
5. Кривцун О. А. Эстетика: Учебник. – М.: Аспект Пресс, 2000. – 434 с.
6. Радкевич В. О., Пашенко Г. М. Технологія вишивки: Підручник / За ред. Н. Г. Ничкало. – К.: Вища шк., 1997. – 303 с.

Матеріал надійшов до редакції 18.12. 2009 р.

Лисовая С. В. Эстетическая культура личности как составляющая подготовки будущего специалиста в системе профессионального образования.

В статье обосновывается необходимость целенаправленного формирования эстетической культуры личности как составляющей подготовки будущего специалиста; особенности проявления эстетической культуры личности в разных сферах жизнедеятельности; критерии культурно развитой личности. Исследование проблемы эстетического развития личности основывается на определении теоретико-методологических и методических основ её осуществления в системе профессионального образования.

Lisova S. V. Aesthetic Culture of Personality as a Constituent of Preparation of Future Specialist is in the System of Professional Education.

In the article the necessity of the purposeful formation of aesthetic culture of personality is grounded as a part of preparation of future specialist; features of display of aesthetic culture of personality are in the different spheres of vital functions; criteria of the personality developed in a civilized manner. Research of problem of aesthetic development of personality is based on determination of theoretical-methodological and methodical bases of its realization in the system of trade education.